

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуті стан, основні прояви, можливі напрямки формування та вдосконалення іміджу сучасного вчителя.

Ключові слова: особистість, Я-концепція, імідж, спілкування, спрямованість, мотиви, ідеали.

Актуальність дослідження. Нинішній етап розвитку української освітньої галузі характеризується кардинальними змінами, зумовленими, з одного боку, сформованими й міцно утримуваними традиціями радянської освіти, з іншого – соціально-економічними й політичними умовами, які дають чітко зрозуміти, що ізольовано, відокремлено українська освітня система не зможе повноцінно функціонувати, забезпечуючи підготовку конкурентоспроможного фахівця міждержавного рівня. У зв'язку з цим особлива увага має бути зосереджена на вищій ланці освіти, що готує спеціаліста для відповідних галузей [6].

Ускладнення завдань освіти, в свою чергу, спонукає до вивчення ролі іміджу як одного з професійно важливих якостей сучасного фахівця. У зв'язку з цим актуалізується роль нової галузі теоретичного і прикладного знання, якою є іміджелогія.

Незважаючи на стрімкий розвиток, виокремлення в самостійну галузь, значну кількість публікацій і наукових монографій, виконання комерційних послуг із формування іміджу, використання досягнень іміджелогії відбувається стихійно, нецілеспрямовано, без системи знань та вивчення особливостей іміджу як невід'ємної частини професіоналізму в певній сфері діяльності.

Слід зазначити, що проблема іміджу вчителя розглядається в сучасній науці в рамках нового напрямку – "педагогічної іміджелогії" (О. Калюжний, О. Петрова, В. Шепель та ін.).

Окремі аспекти проблеми формування професійно-педагогічного іміджу висвітлено науковцями, які досліджували: психологію індивідуальності (Б. Ананьєв, В. Мерлін, Є. Рогов та ін.); особливості становлення "Я-концепції" особистості (Р. Бернс, А. Маслоу, К. Роджерс); концептуальні засади та практичний інструментарій іміджелогії (П. Берд, Л. Браун, Ф. Джефкінс та ін.); сутність професійного іміджу фахівця та особливості його ефективної самопрезентації (І. Альохіна, В. Бебік, М. Вудкок та ін.); формування педагогічного іміджу та "професійного образу Я" майбутнього педагога (І. Володарська, Н. Гузій, А. Морозов та ін.); закономірності становлення педагогічної майстерності освітянських кадрів та формування професійно важливих якостей майбутніх менеджерів освіти (І. Зязюн, Л. Карамушка, В. Сухомлинський та ін.).

Метою статті є теоретичний аналіз формування іміджу професійного вчителя та виявлення психолого-педагогічних аспектів його вдосконалення.

Виклад матеріалу. Імідж – це своєрідний людський інструментарій, що допомагає вибудувати взаємини з навколишнім світом. З психолого-педагогічної точки зору це не тільки візуальний образ, але й спосіб мислення, дій, вчинків, уміння спілкуватися, мистецтво говорити й, особливо, слухати.

Структура іміджу сучасного вчителя є полікомпонентна. Вважаємо, що до його головних складових слід віднести такі:

– внутрішнє "Я" (внутрішній образ вчителя, що відповідає обраному фаху і виявляється у його професійній культурі й мисленні, емоційності й творчому настрої, привабливості й вишуканості, внутрішній стійкості й гідності, позиції й ступені мобілізації тощо);

– зовнішній вигляд (засвідчує про ціннісні риси, які в гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ, сприяють формуванню гарного враження і репутації, допомагають позиціонувати себе не тільки привабливою людиною, але й чудовим професіоналом);

– використання вербальних і невербальних засобів спілкування (жести, міміка, пантоміміка, інтонація, магія слова, темпоритм мовлення мають привертати увагу вихованців до нього, викликати довіру і налаштувати їх на активну взаємодію).

Правильно обрані тон розмови, тембр голосу, доречні рухи багато в чому визначають той образ, у якому вчитель професіонал з'являється перед вихованцями й колегами. Разом із тактом, освіченістю, діловими якостями зовнішність людини є продовженням його достоїнств або ще однією негативною рисою, що заважає в житті та кар'єрі.

Спираючись на наявні визначення, виділимо його основні складові:

1) зовнішній вигляд;

- 2) використання вербальних і невербальних засобів спілкування;
- 3) внутрішнє відповідність образу професії – внутрішнє "я";
- 4) стилеві особливості професійної діяльності;
- 5) професійна спрямованість.

Першим кроком на шляху до створення "ефекту ореола" – це робота над зовнішнім виглядом. Зовнішній вигляд допомагає людині привернути до себе увагу, створити позитивний настрій, здатися не тільки симпатичною людиною, але і прекрасним вихователем з його багатим внутрішнім світом, любов'ю до людей, турботою про них. У манері одягатися проявляється одне з головних правил: красиво виглядати – значить проявляти повагу до оточуючих людей. Це означає, що такі вимоги, які пред'являються до зовнішнього вигляду людини, допомагають покращити свій професійний імідж. Правильний вибір одягу допомагає домогтися професійного успіху [4].

Другим кроком є використання вербальних і невербальних засобів спілкування – важливих складових іміджу. Функцію самоподачі в професійному спілкуванні особливо важливо грамотно реалізувати у момент формування першого враження про себе. Так званий "невербальний" імідж пов'язаний з тим, наскільки вихователь володіє приємними манерами, під якими маються на увазі жести, міміка, поза. Гарні манери допомагають швидко адаптуватися в будь-якій обстановці, встановити комунікативні зв'язки з людьми. Важлива частина іміджу – красномовство. Мистецтво промови – це її гнучкість, виразність, оригінальність. Ще древні мудреці казали, що ораторська майстерність – це вміння вселяти і переконувати словом [1].

У спілкуванні важливо не забувати про тон розмови. Від цього залежить не тільки емоційний стан вихованців, але і їх працездатність.

Багатозвучним і різним повинен бути і голос вчителя. Типові помилки початківців – занадто тихий (тоді співрозмовники не чують, перепитують, шумлять, відволікаються) або занадто гучний голос (дуже стомлює і дратує, особливо людей зі слабкою нервовою системою). Однотонний (постійно високий або постійно низький) голос не дозволяє створювати власний ритм своєї промови, страждає і мелодика мови.

Важливе значення має і спосіб життя вчителя, який також впливає на імідж у цілому. Імідж його способу життя – це те, як люди сприймають його особисте життя, стосунки з оточуючими, його моральні принципи, гідність, поведіння і характер.

Дуже важливо, щоб імідж не розходився з внутрішніми установками особистості, відповідав його характеру і поглядам. Особистісне, як щось внутрішнє, проявляється через діяльність, в конкретних продуктах творчості. При цьому діяльність виступає як би гранню переходу особистісного внутрішнього в зовнішнє – продуктивне. Це найчастіше – оригінальність, несхожість, експресія, вміння транслювати свою неповторну особистість, робити її оригінальною в кожному компоненті процесу взаємодії від мети і завдань до відбору змісту, засобів, способів і прийомів їх презентації. А також в стилі спілкування з усіма учасниками, в кожній емоційній реакції, поведінці вихованців, у дозволених межах свободи імпровізації.

Внутрішній образ – це, перш за все, культура вчителя, безпосередність і свобода, чарівність, емоційність, гра уяви, витонченість, зворотний шлях постановки та вирішення проблем, асоціативне бачення, несподівані яскраві ходи в професійній діяльності, внутрішній настрій на творчість, самовладання в умовах публічності і багато інших складових.

Зовнішній образ – це техніка гри та ігрова подача, особливі форми вираження свого ставлення до матеріалу, передача свого емоційного ставлення до дійсності, володіння умінням самопрезентації, інтерактивний рівень співпраці та вмільа режисура всього.

Специфіка сучасної діяльності вчителя – в активній розумовій діяльності та постійній напрузі нервової системи, що призводить до стресів і "емоційного вигорання". Іноді буває, що начебто всі елементи іміджу на місці, але він все одно не працює. Причина – може не вистачати найважливішого аспекту вашого особистого успіху – привабливості в очах вихованців.

Успішне застосування іміджу передбачає знання вихідних психолого-педагогічних принципів, що обумовлюють його. В якості таких можуть виступати наступні принципи: принцип гармонії візуального образу, принцип комунікативності – розмаїття форм і способів інформаційної взаємодії, принцип саморегуляції і ортобіозу (наука про технології самозбереження тіла і душі), принцип мовної дії. Вони виступають у ролі постійних факторів, майстерно втілених у різноманітних формах і методах вдосконалення професійної майстерності вчителя.

Технологія формування іміджу сучасного вчителя у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін та під час різних видів професійної практики має спиратися на осмислення й усвідомлення:

– "реального Я" (адекватна самооцінка майбутнім учителем себе, своїх особистісних рис, поведінки, ставлення до інших тощо);

– "ідеального Я" (уявлення про те, яким має бути ідеальний вчитель, які риси повинні бути притаманні йому);

– "антиідеального Я" (уявлення про риси, які "спрацьовують" не тільки проти самого вчителя, а й проти навчального предмета, який він викладає, проти школи, в якій він працює, проти учнів);

– "професійного Я" (уявлення і самооцінка своїх професійних рис, мотивів і ціннісних установок, стилю організації педагогічної взаємодії тощо).

Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчує, що для формування іміджу вчителя важливе значення мають такі компоненти:

– когнітивний, який виражає знання й уявлення майбутнього вчителя про себе (я – оптиміст, я – розумний, успішний, талановитий, старанний, комунікабельний або я – песиміст, невдаха, я – лінивий, дратівливий);

– оцінний, який характеризує здатність до самооцінки того, що він про себе знає (мене це тішить, мені це приємно, я цим задоволений або мене це не хвилює, мені це неприємно, я цим незадоволений тощо);

– поведінковий, який свідчить про те, як поводить себе людина відповідно до того, що вона про себе знає і як себе оцінює (професіонал, який впевнений у собі, швидко налагоджує контакт із суб'єктами праці, ніж фахівець невпевнений у собі, який відчуває страх перед оточуючими).

Вчитель навчає і тоді, коли мовчить, навчає своїм обліком, своєю поведінкою, своїм відношенням до підопічних [2]. Образ вчителя – це не тільки візуальний облік, але і жести, манери, комунікабельність, педагогічний такт, мовна культура, любов до вихованців, педагогічна прозорливість, і багато інших якостей, які є складовими професійного педагогічного іміджу. М. Рудакевич влучно говорить про імідж, що "це не просто зовнішня оболонка людини, хоча остання, безумовно, теж багато важить. Достатньо згадати стару казку про kota в чоботях, який біг попереду господаря і розповідав усім, який той багатий і могутній" [5]. Відомий бізнесмен і політик наголошує, що без реального наповнення, яке стоїть за зовнішньою оболонкою, вплив такого "іміджу" на оточуюче середовище рано чи пізно буде зведений нанівець.

Поняття "імідж" інтерпретується по-різному. На наш погляд, "професійний імідж вчителя" – це форма самовиявлення індивідуального цілісного образу особистості, як реалізатора потреб мікро- і макросоціуму в освітніх та виховних послугах, при яких виявляються найбільш виразні ділові та особистісні якості відповідно до статусу та соціальної ролі в конкретному оточенні.

Психологічні механізми формування іміджу – це, по суті, механізми сприймання людини людиною... Механізмами сприймання людей, з якими ми вже знайомі, є ідентифікація, рефлексія й емпатія. "Якщо ми зазриміли в людині хоча б одну негативну рисочку, то наше ставлення до неї може швидко змінитися. Тривожні "червоні лампочки" на внутрішньому пульсі сигналізації примушують нас змінити своє ставлення, очікуючи на небезпеку. Ми відчуваємо смутну тривогу або роздратування і кажемо собі: "Я знаю таких людей, їм не варто довіряти". Тобто в першу чергу важливо знати, якою є для нас та чи інша людина – "своєю" або "чужою", і тільки після цього ми звертаємо увагу на її дії та оцінюємо їх".

Професійний імідж вчителя починається формуватися при навчанні студентів у вищому навчальному закладі, де закладаються перші паростки майбутнього професіонала, де здійснюється формування майстра своєї справи та його іміджу, який в подальшому відточується, кристалізується у системі післядипломної професійної освіти, де вчитель розкриває усі свої здібності шляхом постійного удосконалення свого професійного досвіду.

Аналіз спеціальних досліджень дозволив виокремити наступну закономірність – на різних етапах професіоналізації імідж формується різними засобами:

На етапі професійної підготовки (навчання у ВНЗ) забезпечується базова іміджева компетентність, як система знань внутрішніх і зовнішніх механізмів іміджеформуючої діяльності, володіння базовими технологіями та спеціальними техніками. А також імідж моделювання, виявлення неповторної особистої ідентичності, проби ролей, примірювання стилів. Основними засобами виступають: навчання, надання прикладу для наслідування, моделювання.

На етапі професійного становлення (включення у професійну діяльність) відбувається цільове імідж-моделювання, у якому прослідковується відповідність стилю професійним завданням. Основними засобами виступають: аналіз практичних ситуацій, проектування та моделювання, вправлення.

На етапі вільного професійного розвитку (самостійної професійної діяльності) – концентрація неповторного іміджу, оформлення індивідуального стилю діяльності. Основними засобами виступають: самоаналіз, експериментування, самонавчання.

Імідж оптимізує професійну діяльність особистості за умови:

– опору на базові емоційно-образні установки особистості;

– використання образу або символу, що знаходиться в зоні найближчого розвитку, як зразка для наслідування;

– організації у відповідності до мети навчання соціального середовища, прийняття та стимулювання розвитку, вирішення соціальних проблем особистого характеру;

– регулювання напрямів розвитку особистості;

– організації діяльності, що забезпечує психологічний захист і форсажний стан, підвищення активізації та ефективності діяльності (створення "ситуації успіху").

Оптимізуючий ефект соціалізації за рахунок іміджевих механізмів забезпечує: моделюючи, трансформуючи, смислово та образно, полегшену розумінню та мотивації ролі, врахування діалогічного характеру символу, синтез образу і значущості, досягнення творчого і форсажного стану для перевтілення, формування нової домінанти образу.

Отже, психолого-педагогічний імідж не може бути заданим один раз і на завжди, його потрібно створювати, і в основі його створення лежить копійка праця над собою. Вона починається із мотиву, продовжується пошуком та використанням знань, діяльністю та корекцією свого іміджу, оцінкою результатів роботи.

Основою формування іміджу вчителя є мотивація, яка виступає "вектором" іміджевої діяльності. Наступним важелем формування педагогічного іміджу є естетичні і особистісні якості, що становлять у професійній культурі моральне ядро, в якому присутні в єдності краса, добро, істина, що сприяють пошуку різних форм творчості, насиченості діяльності професіонала.

Формування психолого-педагогічного іміджу проходить шлях у 5 етапів: починається із сприйняття образу; продовжується аналізом інформації та його уявною корекцією; використанням, яке розкривається через примірювання і програвання окремих елементів бажаного іміджу та подальшим вживанням в образ; і закінчується робота привласненням та індивідуалізацією обраного або бажаного іміджу. Це і є механізм його формування.

Закономірністю є й те, що імідж оптимізує професійну діяльність особистості. Для цього необхідно забезпечити наступні умови:

- опору на базові емоційно-образні установки особистості;
- використання образу або символу, що знаходиться в зоні найближчого розвитку, як зразка для наслідування;
- організації у відповідності до мети навчання соціального середовища, прийняття та стимулювання розвитку, вирішення соціальних проблем особистого характеру;
- регулювання напрямів розвитку особистості;
- організації діяльності, що забезпечує психологічний захист і форсажний стан, підвищення активізації та ефективності діяльності (створення "ситуації успіху").

Таким чином, актуальним та доцільним є необхідність перетворення існуючої системи розвитку педагогічної майстерності на більш досконалий рівень по створенню механізму формування стійкого цілісного образу вчителя (професійного іміджу), який забезпечить оптимальні умови для навчання, виховання та перевиховання школярів

Використані джерела

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 378 с.
2. Боринець Н. Є такий учитель – А. В. Лисюк / Н. Боринець // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2009. – №10. – С. 3-6.
3. Волощук Ю. Учитель на якого чекають учні / Ю. Волощук // Трудова підготовка в закладах освіти України. – 2005. – №4. – С. 15-16.
4. Життєва компетентність особистості [Упоряд. Л.В. Сохань, І.Г. Сохань, Г.М. Несен]. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
5. Рудакевич М.І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління: Моногр. / М.І. Рудакевич. – Т.: Вид-во АСТОН, 2007. – 400 с.
6. Толочкін Ю. Імідж педагога / Ю. Толочкін // Директор школи. – 2011. – №37 (жовтень). – С. 3-4.

Drozdenco N., Drozdenco V.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS FORMATION IMAGE OF MODERN EDUCATORS

In the article discussed the state, the main manifestations of possible areas of forming and improving the image of the modern educator.

Key words: *personality, self-concept, image, communication, orientation, motivation, ideals.*

Стаття надійшла до редакції 18.10.2014